

Per Flensburg

A. Kommentarer och frågor till Peter Währborg

Denna artikel är något av det bästa jag läst inom metodområdet. Den håller en saklig ton, beskriver förutsättningar för olika metoder och metodansatser med medicinen som genomgående exempel. Men den missar bokens huvudbudskap: Vilken är min favoritmetod? Istället ges en utmärkt översikt över de flesta metoder.

Ontologi

Jag menar att detta avsnitt till största delen handlar etiska frågor, nämligen hur läkaren bemöter sin patient.

Jag uppskattar hur du ser varje behandlingssituation som unik och byggande på tidigare erfarenhet och kunskap om hur människokroppen och människan fungerar.

Du skriver på sid 5:

Ett obligat återkommande krav i den medicinska forskningen är att deltagandet är *frivilligt* och har föregåtts av såväl *skriftlig som muntlig information* om forskningsprojektet och vad forskningsdeltagaren förväntas bistå med samt att detta inte i övrigt kommer att påverka vård eller andra kontakter med sjukvården

Det finns en del experiment inom psykologin t.ex. Milligrams experiment, där försökspersonen är och ska vara ovetande om experimentets egentliga syfte. Du tangerar detta problem på sid 7.

I avsnittet om medicinsk antropologi tar du upp frågan om den kulturella bakgrundens betydelse vid medicinska undersökningar, men du tar inte upp den i relationen mellan läkare och patient. Det lär finnas islamiska kulturer där den manlige läkaren inte får träffa och undersöka en kvinnlig patient utan all kommunikation måste gå genom hennes man. Om läkaren och patienten kommer från vitt skilda kulturer kan det uppstå fatala missförstånd.

I avsnittet om medicinsk vetenskap definierar du vetenskapens övergripande mål som "*sökandet efter att lösa problem genom att vinna kunskap på ett kontrollerat och systematiskt sätt*". Begreppet "problem" är här problematiskt (sic!) ty det finns problem inte låter sig formuleras tillräckligt tydligt, problem som kan hänföras till tyst kunskap. Ett exempel kan vara att en organisation inte fungerar speciellt bra, men man kan inte peka på en speciell orsak. Man har en problematisk situation men kan inte formulera ett problem. Det finns faktiskt en metod för att hantera sådana situationer som kallas Soft Systems Methodology (Checkland 1981) och det finns en person inom akademien som är specialist på detta, nämligen Peter Bednar (Bednar 2016). Men detta är ingen forskningsmetod utan snarare en undersöknings- eller möjligen utvecklingsmetod.

En insikt rörande vetenskapen som är väldigt viktig och som du framhåller, är att någon definitiv och slutgiltig sanning kan vetenskapen inte erbjuda, men däremot kontrollerad och systematiskt framtagen kunskap, inom medicinen kallad evidensbaserad kunskap. Men inom medicinen har man ju också erfarenhetsbaserad kunskap, nog så viktig i behandlingen av patienter. Inom mitt område använder man i stor utsträckning fallstudier, som är systematiska och kontrollerade men däremot inte upprepningsbara.

När det gäller kunskap finns det, enligt min mening, ingen bättre genomgång än den i Aristoteles Nichomenska etik, bok VI. Den kan hämtas här: <http://www.perflensburg.se/Privatsida/Nicho.pdf>.

Du har en kort historisk genomgång som egentligen bara tar upp Hippokrates. Det första europeiska universitet som specialiserade sig på medicin var det i Salerno där man kombinerade österländsk och västerländsk kunskap. I detta område finns massor av intressanta saker, så jag förstår varför du begränsar dig. Men varför har du valt att bara ta upp Hippokrates?

Du pratar om empirism, rationalism, hermeneutik och fenomenologi. Men du kallar det ibland för tradition, ibland för vetenskapssyn och ibland för ingenting. Men de representerar en viktig milstolpe på vägen från världsbild till konkret metodval och genomförande. Det hade varit intressant att se en övergripande modell över hur alla dessa begrepp hänger samman.

När du pratar om induktion tycker jag du ska ta upp Hume och hans kritik av induktionen. Han var dock först, såvitt jag vet. Induktion baseras ju på sannolikhet och jag har ett intressant experiment jag brukar göra med mina studerande. Jag ber dem tänka på ett tal mellan 0 och 1. Sedan hävdar jag att jag kan bevisa att ingen tänkte på 0,5! Beviset är enkelt: 0,5 är **ett** tal mellan noll och ett. Mellan dem finns oändligt många tal. Sannolikheten att du ska tänka på 0,5 är således ett dividerat med oändligheten och det blir noll! Men nu är det alltid någon som tänkt på 0,5 och följaktligen måste sannolikhetslagarna vara ogiltiga! Naturlig övergång till Kuhn och Lakatos! Fast den som var först med innebörden i paradigmbegreppet var Ludwik Fleck (Fleck 1935). Och apropå vara först, Giambattista Vico var såvitt jag vet, den förste som tillämpade den hermeneutiska ansatsen (Vico 1709; 1744)

Ett litet kuriosum rörande Descartes Cogito-utsaga. När jag skriver dedikation i mina böcker skriver jag "Cogitor, ergo sum!" vilket betyder "Jag tänkes, alltså finns jag!" och det ska uppfattas så att man ska tänka på mig när man ser eller läser denna bok eller skrift, för på så sätt kommer minnet av mig att existera längre än jag själv. Men i själva verket förekommer citatet i Descartes "Discours de la méthode pour bien conduire sa raison, et chercher la vérité dans les sciences" och den är skriven på franska (Descartes 1653). Så han skrev i verkligheten "Je pense, donc je suis!"

Sid 15-16, teodice-problemet: Hilbert (framstående fransk matematiker) har faktiskt visat att det finns satser som inte kan bevisas. Gödel baserade sin berömda sats på detta (Nagel, Newman, och Hofstadter 2001).

På sid 17 ff diskuterar skillnaden mellan kvantitativ och kvalitativ forskningsansats. Jag tycker du missar en viktig sak: De kvantitativa metoderna studerar samvariationer mellan olika variabler. I urvalet av variabler som ska tas i beaktande reduceras mängden ofta väsentligt (endast 20% studeras) och de som väljs ut gör det på grund av att de är lätta att mäta. De kvalitativa metoderna går mycket mer in på djupet. Men båda behövs, tänk bara på vaccineringen mot covid-19!

Men som sagt, du och jag har båda delvis missuppfattat bokens syfte. Istället för att skriva om vår favoritmetod har vi fördjupat oss i ett filosofiskt/vetenskapsteoretiskt resonemang, som ligger utanför bokens syfte. Vi borde båda ha utgått från våra favoritmetoder och från dem dels diskuterat vilka antaganden om verkligheten de förutsätter, dels vilka vetenskapliga teorier de baseras på. Hur vi går vidare får Jens bestämma.

Frågor

Du skriver:

Metoden skall redovisas och granskas av en forskningsetisk kommitté för att godkännas och därmed motsvara samhällets krav på kvalitet och trovärdighet. Detsamma gäller hur forskarna avser att dra slutsatser från den undersökning man vill genomföra.

Innebär detta att etiken är överordnad metod och teori?

I avsnittet om medicinsk antropologi beskriver du på ett förtjänstfullt sätt vad som kan hända då olika kulturer kolliderar. Inom naturvetenskapen anser man ju att det finns en objektiv verklighet. Det du beskriver här tyder ju snarare på det motsatta. Så kan medicinen verkligen vara objektiv?

I tabell 1 pratar du om forskningsansats. Hur definierar du detta begrepp och hur förhåller det sig till vetenskapsteori och forskningsmetod?

Både induktion och deduktion bygger ytterst på logiken. Men hur vet man att världen är logisk?

B. Peter Währborg (PW) svar till Per Flensburg (PF)

PF Fråga 1: Du skriver: Metoden skall redovisas och granskas av en forskningsetisk kommitté för att godkännas och därmed motsvara samhällets krav på kvalitet och trovärdighet. Detsamma gäller hur forskarna avser att dra slutsatser från den undersökning man vill genomföra. Innebär detta att etiken är överordnad metod och teori?

PW Svar på PF fråga 1: Intressant och viktig fråga. Mitt svar är ett obetingat ja. Avslöjanden om "experiment" som genomfördes i nazitysklands koncentrationsläger, i USA i form av det s.k. Tuskegee's syfilisexperiment (1932–1972) eller för den delen i Sverige vid Vipeholms sjukhus i Lund på 1940- och 50 talen med bl.a. kariesstudien utgör flagranta exempel på oetisk "forskning" som bör motverkas redan i sin linda. I Sverige är det dessutom ett krav att studier på människor och djur skall godkännas av en etikprövningsnämnd. En annan fråga är dock hur juridiken skall förhålla sig till professionens värderingar och bedömningar i forskningsetiska frågor.

PF Fråga 2: I avsnittet om medicinsk antropologi beskriver du på ett förtjänstfullt sätt vad som kan hända då olika kulturer kolliderar. Inom naturvetenskapen anser man ju att det finns en objektiv verklighet. Det du beskriver här tyder ju snarare på det motsatta. Så kan medicinen verkligen vara objektiv?

PW Svar på PF fråga 2: Jag anser att objektivitet är en epistemologisk dygd att sträva efter, men likafullt en idéburen uppfattning som vi nog aldrig kan enas om som tur är. Objektivitet och subjektivitet är filosofiska begrepp som tolkats på de mest motstridiga sätt och som regel utan någon form av vetenskapligt berättigande. Min uppfattning är att objektivitet i verklig mening är en uppfattning som kan och skall testas. I avsaknad av verifiering skall försöken till falsifiering vara resultatlösa och därmed kan objektiviteten enbart beskrivas som en viss grad av sannolikhet. Av detta följer att objektivitetsbegreppet har devalverats så till den grad att det till stor del har förlorat sitt värde.

PF Fråga 3: I tabell 1 pratar du om forskningsansats. Hur definierar du detta begrepp och hur förhåller det sig till vetenskapsteori och forskningsmetod?

PW Svar på PF fråga 3: Med forskningsansats menar jag den ambition forskaren har att besvara en forskningsfråga. Detta kan i min terminologi och med min vetenskapssyn likställas med formuleringen av en hypotes.

PF Fråga 4: Både induktion och deduktion bygger ytterst på logiken. Men hur vet man att världen är logisk?

PW Svar på PF fråga 4: Det vet man inte. Det är ett postulat som den medicinska vetenskapen utgår från och delar med flera andra vetenskapsgrenar. Om naturen inte upprätthåller en viss ordning och om vi inte kan lära oss förstå denna ordning så har naturliga fenomen inte säkert en naturlig förklaring och då är knappast kunskap överlägsen okunskap. Det är i detta kontinuum metafysik, teologi och vetenskapskritiska föreställningar alltid kommer att utmana vetenskapens svårfångade slutsatser.